

LANGUAGE POLICY IN THE EUROPEAN AND GERMAN-SPEAKING ENVIRONMENT AND ITS DEVELOPMENT WITH A FOCUS ON GENDER-INCLUSIVE LANGUAGE IN A PLURICENTRIC CONTEXT

JAZYKOVÁ POLITIKA V EURÓPSKOM A NEMECKY HOVORIACOM PROSTREDÍ A JEJ VÝVOJ SO ZAMERANÍM NA RODOVO INKLUZÍVNY JAZYK V PLURICENTRICKOM KONTEXTE

JANA ŠTEFAŇÁKOVÁ¹

¹ *Katedra germanistiky, Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Tajovského 51, 97404 Banská Bystrica
jana.stefanakova@umb.sk*

Abstract

The study deals with language policy in a European and German-speaking environment with an emphasis on gender-inclusive language in a pluricentric context. It defines the concept of language policy, analyzes European language policy, the position of German in the European language environment and the development of language policy focused on gender-inclusive language in the European Union and in the German-speaking countries of Germany, Austria and Switzerland.

Keywords

language policy, European Union, gender inclusive language, German language, pluricentric language

Úvod

Vývoj postmodernej európskej jazykovej politiky úzko súvisí s integračným procesom v Európe po druhej svetovej vojne a so vznikom Európskej únie. V súčasnosti má Európska únia 27 členských štátov a 24 úradných a pracovných jazykov¹. Spája štáty rôznych kultúr s rôznym sociálnym, ekonomickým, etnickým, náboženským a jazykovým pozadím. Jednou z jej základných zásad je viacjazyčnosť, ktorú podporuje vo svojich programoch a pri práci svojich inštitúcií. EÚ presadzuje politiku jazykovej rozmanitosti vo viacerých rovinách. Jazyková rozmanitosť sa chápe na jednej strane ako nesmierne bohatstvo jazykov, ktoré tvoria súčasť kultúrnej rozmanitosti Európy a na druhej strane ako schopnosť človeka dorozumieť sa viacerými jazykmi. Považuje sa za dôležitý prvok konkurencieschopnosti Európy. Právnym základom jazykovej politiky EÚ sú články 3, 21 a 149 Zmluvy o ES. Zásada viacjazyčnosti je zakotvená v Charte základných práv EÚ prijatej v roku 2000, ktorá zaväzuje Úniu rešpektovať jazykovú rozmanitosť (článok 22) a zakazuje diskrimináciu z dôvodu jazyka (článok 21).

Jazyková politika je jedným zo základných pilierov politiky EÚ. V posledných desaťročiach sa pod vplyvom medzinárodnej rodovej politiky do pozornosti dostala otázka rovnoprávneho zobrazovania rodov v jazyku. Súčasťou jazykovej politiky EÚ sa tak stala politika zameraná na rodovo inkluzívny jazyk. Rodová rovnosť dnes patrí medzi základné hodnoty demokratických krajín. Európska Únia integruje rodovú perspektívu do všetkých politík a hlavných iniciatív. Kľúčové výzvy, ktoré dnes ovplyvňujú EÚ, majú preto aj rodový rozmer. Na podporu rodovej rovnosti bol vypracovaný duálny prístup, ktorý predstavuje na jednej strane konkrétne politiky zamerané na nápravu situácií spôsobených nerovnosťami, a na druhej strane *gender mainstreaming* ako integrovaný, právne záväzný prístup EÚ k rodovej rovnosti.

I keď existujú pravidlá, jazykové predpisy a nariadenia, experti poukazujú na skutočnosť, že na úrovni inštitúcií EÚ a ani v členských štátoch stále neexistuje spoločná právne záväzná jazyková politika. Napriek mnohým deklaratívnym vyhláseniam, uzneseniam a komuniké sa ukazuje, že v Únii koncepcia jednotnej jazykovej politiky chýba. Jednotlivé členské štáty sa preto špecificky venujú ochrane, plánovaniu a kultivovaniu vlastných národných jazykov a taktiež otázka používania rodovo inkluzívneho jazyka je v jazykoch členských krajín posudzovaná

¹ Úradné jazyky EÚ sú: francúzština, holandčina, nemčina, taliančina (od r. 1958), angličtina, dánčina (od r. 1973), gréčtina (od r. 1981), portugálčina, španielčina (od r. 1986), fínčina, švédčina (od r. 1995), čeština, estónčina, litovčina, lotyščina, maďarčina, poľština, slovenčina a slovinčina (od r. 2004), bulharčina, írčina, rumunčina (od r. 2007), chorvátčina (od r. 2013)

rôzne, hoci v niektorých jazykoch došlo k významným zmenám najmä pod vplyvom feministickej, genderovej lingvistiky a rodovej politiky. Nemecky hovoriace krajiny Nemecko a Rakúsko sú členskými štátmi EÚ, v oblasti jazykovej a rodovej politiky preto musia vychádzať z primárneho práva EÚ a sú viazané aj právom zakotveným v tzv. Lisabonskej zmluve a Charte základných práv Európskej únie. Švajčiarsko nie je členskou krajinou EÚ, vyplývajú preň ale záväzky z členstva v OSN a Rade Európy. Cieľom predmetnej štúdie je poukázať na jazykovú politiku v európskom a nemeckom jazykovom prostredí a jej vývoj s dôrazom na rodovo inkluzívny jazyk. Tento jav budeme sledovať na pozadí európskej jazykovej a rodovej politiky v pluricentrických súvislostiach. Pozornosť upriamime najskôr na pojem jazyková politika a ciele jazykovej politiky EÚ a následne sa zameriame na postavenie nemčiny v európskom jazykovom prostredí, fenomén rodovo inkluzívneho jazyka a politiku zameranú na jeho uplatňovanie v nemecky hovoriacich krajinách.

1 Teoretické situovanie pojmu jazyková politika

Pojem **jazyková politika** je objektom záujmu viacerých disciplín (sociológia, etnológia, politické, historické vedy), najviac sa však asociuje s oblasťou sociolingvistiky. V predmetnej štúdi sa zaoberáme týmto pojmom najmä zo sociolingvistického hľadiska, neprehliadneme však ani vplyv rôznych iných prúdov prenikajúcich zo sociálnych a humanitných vied. Pod pojmom **jazyková politika** sa všeobecne chápu akékoľvek rozhodnutia prijímané štátom, vládou a pod., ktoré sú orientované na výskyt jedného alebo viacerých jazykov na danom území (reálnom alebo virtuálnom), ako aj na jeho regulovanie alebo používanie. V nemčine, angličtine, francúzštine, ale aj iných jazykoch sa používa (buď synonymne alebo s odlišným významom) rad ďalších súvisiacich pojmov. V anglicky písanej literatúre sa rozlišuje medzi *language planning* a *language policy* (*language planning* sa vníma ako praktické uplatňovanie jazykovej politiky. Okrem toho sa používajú aj ďalšie pojmy: *language management*, *language development*, *management of linguistic innovation*, *language treatment* a *language politics*. Vo francúzskej literatúre sa vo vzťahu k jazykovej politike uvádzajú pojmy: *aménagement linguistique*, *politique linguistique*, *planification linguistique* a *glottopolitique*. V nemecky písanej odbornej literatúre sa špecificky rozlišujú pojmy:

- **Sprachpolitik** / jazyková politika
- **Sprachenpolitik** / politika zameraná na fungovanie (viacerých) jazykov.

Popri nich sa používa aj pojem *Sprachplanung* / jazykové plánovanie. Haarmann (1988) poukázal na rozdielny význam pojmov **Sprachpolitik** a **Sprachenpolitik** v nemčine nasledovne:

„Während sich Sprachenpolitik auf politische Gegebenheiten bezieht, die Sprachen in Hinblick auf deren Status sowie deren gesellschaftlichen Funktionen einschließen, betrifft Sprachenpolitik den Sachverhalt einer politisch reglementierten Sprachverwendung.“ (Haarmann, 1988, 1661)

Jazykovú politiku / *Sprachpolitik* teda chápe ako politicky usmerňované používanie jazyka, resp. sumu štátnych alebo na štát sa vzťahujúcich konceptov a procesov, ktorých predmetom je explicitne jazyk. *Politika zameraná na fungovanie viacerých jazykov* / *Sprachenpolitik* už zahŕňa politické rozhodnutia/opatrenia, týkajúce sa používania viacerých jazykov so zreteľom na ich štatút a spoločenské funkcie.

Národná jazyková politika všeobecne zahŕňa jazykovopolitické opatrenia, opatrenia jazykového plánovania, zákony a smernice, týkajúce sa roly a významu jazykov, ktorými hovoria obyvatelia určitého štátu buď ako prvým, druhým, alebo aj ako cudzím jazykom. Ide o opatrenia, ktoré súvisia s normovaním, rozširovaním a presadzovaním príslušných jazykov na území alebo mimo územia štátu. O národnej jazykovej politike sa prirodzene hovorí aj vtedy, keď sa neuplatňujú žiadne cielené opatrenia a legislatívne ustanovenia. To znamená, že existuje vždy, aj keď sa ignoruje a neguje. Pri analýze národnej jazykovej politiky sa všeobecne zohľadňujú tri roviny:

- **lingvistická / sociolingvistická rovina,**
- **jazykovopolitická a štátnoprávna rovina,**
- **rovina jazykového plánovania.**

Sociolingvistická analýza sa týka napr. otázok, aké jazyky používa obyvateľstvo žijúce na území štátu, o aké typy jazykov, resp. variet ide, aký status a zákonné postavenie majú príslušné jazyky v spoločnosti a v príslušnom štáte, aké je funkčné uplatnenie jednotlivých jazykov v prípade viacjazyčnej situácie? Dôležitá je aj numerická charakteristika a demografická situácia (predovšetkým pri jazykových menšinách) a presný sociolingvistický opis jednotlivých jazykov (napr. či existuje individuálne obmieňanie jazyka, eliminovanie a vymieranie jazyka). Z hľadiska **jazykovopolitickej a štátnoprávnej analýzy** je relevantné, ktoré jazykové zákony a ustanovenia existujú. Môžu sa týkať ústavného práva, napr. zákonodarstva v oblasti školstva, médií, alebo sú to úradné a súdne ustanovenia, vojenské zákony alebo topografické nápisy. Otázky smerujú k tomu, či existuje koordinovaná národná jazyková politika, ktorá sa stará o vypracovanie a realizovanie konkrétnych zákonov alebo ustanovení

v oblasti štandardizácie jazyka, aká inštitúcia je zodpovedná za vývoj cieľavedomej jazykovej politiky (parlamentná komisia, štátny sekretariát, expertná komisia a pod.) a aké sú rozpory medzi právom a jazykovopolitickou praxou. Objektom záujmu sú všetky oblasti politiky (vzdelávacia a školská politika, politika v oblasti vedy, mediálna, konzumná, kultúrna, zahraničná a migračná politika, politika zameraná na rodovo inkluzívny jazyk a pod.). Na úrovni **jazykového plánovania** sú v popredí otázky, aké opatrenia sa uskutočňujú alebo neuskutočňujú v súvislosti s korpusovým plánovaním, vytváraním a upevňovaním statusu príslušných jazykov. Opatrenia týkajúce sa korpusového plánovania sú zamerané predovšetkým na normovanie a štandardizovanie jazyka alebo jeho variet. Významné sú aj otázky, či existujú inštitúcie ustanovujúce normy (slovníky, gramatiky), aké opatrenia sa uskutočňujú pre vývoj terminológií (napr. v oblasti moderných technológií, internetu), aké sú skúšobné postupy, ktoré jazykové diplomy boli vytvorené pre príslušné cudzie jazyky a ako funguje uplatňovanie týchto opatrení vo vzdelávacej politike (porov. Štefaňáková, 2012, 31). V súvislosti s plánovaním statusu sú relevantné otázky, aké opatrenia sa uplatňujú pre zachovanie pozície alebo zvýšenie statusu príslušného jazyka na národnom a medzinárodnom jazykovom trhu. V centre pozornosti sú aj aktivity v oblasti kultúrnej a zahraničnej politiky na zachovanie pozície príslušných jazykov v medzinárodnej a nadnárodnej komunikácii (ako regionálne, nadregionálne, medzinárodne uznávané komunikačné jazyky, cudzie jazyky v iných krajinách, pracovné jazyky v medzinárodných organizáciách, pracovné jazyky na bilaterálnych, multilaterálnych medzinárodných stretnutiach i jazyky medzinárodných dohôd – porov. de Cillia, 2003, 10).

V predkladanej štúdii budeme ďalej používať pojem **jazyková politika** v rôznych kontextoch, pričom upriamime pozornosť na politiku viacjazyčnosti a politiku zameranú na rodovo inkluzívny jazyk v EÚ a v nemecky hovoriacom prostredí. Zameriame sa na jednej strane na statusové a korpusové plánovanie nemčiny a na druhej strane na opatrenia, usmernenia a odporúčania orientované na uplatňovanie rodovo citlivého jazyka v nemecky hovoriacich krajinách. V tomto kontexte sa budeme zaoberať národnou jazykovou politikou a sledovať rozhodnutia prijímané štátom na území Nemecka, Rakúska a Švajčiarska, ktoré predstavujú hlavné národné jazykové centrá nemčiny. Pri analýze národnej jazykovej politiky zohľadníme najmä vyššie opísanú sociolingvistickú a jazykovopolitickú rovinu.

2 Jazyková politika EÚ – aktuálne otázky

Rešpektovanie jazykovej rozmanitosti je jednou zo základných hodnôt EÚ. Pokiaľ ide o právny základ, v článku 3 Zmluvy o Európskej únii (Zmluva o EÚ) sa uvádza, že EÚ „rešpektuje svoju bohatú kultúrnu a jazykovú rozmanitosť“. V článku 165 ods. 2 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ZFEÚ) sa zdôrazňuje, že „činnosť Únie sa zameriava na rozvoj európskej dimenzie vo vzdelávaní, najmä výučbou a šírením jazykov členských štátov“ pri plnom rešpektovaní kultúrnej a jazykovej rozmanitosti (článok 165 ods. 1 ZFEÚ). Aj v Charte základných práv EÚ, prijatej v roku 2000, ktorá je podľa Lisabonskej zmluvy právne záväzná, sa zakazuje diskriminácia z dôvodu jazyka (článok 21) a Únii sa ukladá povinnosť rešpektovať jazykovú rozmanitosť (článok 22)².

Ako už bolo uvedené, jazyková politika EÚ je založená na rešpektovaní jazykovej rozmanitosti vo všetkých členských štátoch a na vytváraní medzikultúrneho dialógu v celej EÚ. S cieľom uviesť do praxe vzájomný rešpekt podporuje EÚ výučbu a štúdium cudzích jazykov a mobilitu občanov prostredníctvom programov zameraných na vzdelávanie a odbornú prípravu. V kontexte **Lisabonskej stratégie**, ktorú prijala Európska rada v roku 2000, sa zdôrazňuje predovšetkým význam učenia sa cudzích jazykov pre zvyšovanie konkurencieschopnosti. V máji 2019 prijala Rada odporúčanie týkajúce sa komplexného prístupu k výučbe a učeniu sa jazykov (2019/C 189/03). V tomto odporúčaní vyzvala členské štáty, aby viac podporovali učenie sa jazykov v rámci povinnej školskej dochádzky, umožnili vyššiemu počtu učiteľov jazykov vzdelávať sa v zahraničí a aby presadzovali inováčné metódy výučby používaním nástrojov, ako sú platforma School Education Gateway a program eTwinning. V roku 2005 Komisia uverejnila oznámenie Európskemu parlamentu a Rade o európskom indikátore jazykovej kompetencie (COM(2005)0356), nástroji na meranie celkovej jazykovej kompetencie v každom členskom štáte, čím podporila používanie spoločného európskeho referenčného rámca Rady Európy pre jazyky: učenie sa, vyučovanie, hodnotenie. Na samite o sociálnych právach v roku 2017 v Göteborgu vytýčila Európska komisia myšlienku európskeho vzdelávacieho priestoru, kde by sa ľudia do roku 2025 bežne okrem materčiny dohodli dvomi ďalšími jazykmi (COM(2017)0673). Štúdium cudzích jazykov finančne podporujú viaceré vzdelávacie podporné programy a programy odbornej prípravy (*Erasmus+*, *Socrates*, *Lingua*, *Comenius*, *Leonardo da Vinci* a pod.) Parlament a Rada uzavreli 11. decembra 2020 dohodu o návrhu programu, ktorý nahradí program *Erasmus+* na obdobie 2021 – 2027. V rámci programu Kreatívna Európa sa poskytuje pomoc na preklad kníh a rukopisov v rámci podprogramu Kultúra. EÚ tiež úzko spolupracuje s dvoma centrami jazykového výskumu – Európskym centrom pre moderné jazyky (ECML) a Európskym výskumným centrom pre viacjazyčnosť

² https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/sk/FTU_3.6.6.pdf

a jazykové vzdelávanie (Mercator). Od roku 2001 sa každý rok 26. septembra slávi Európsky deň jazykov, a to formou rôznych podujatí na podporu jazykového vzdelávania v celej EÚ.

Snahou EÚ je tiež spolupracovať s členskými štátmi pri **ochrane menšín**, a to na základe Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov Rady Európy. V dohode uzavretej 11. decembra 2020, v ktorej sa ustanovuje program *Kreatívna Európa* (2021 – 2027), sa v článku 3 uvádza, že jedným z cieľov programu je chrániť, rozvíjať a podporovať európsku kultúrnu, jazykovú rozmanitosť a dedičstvo. Podprogram *Médiá* je napríklad zameraný na zohľadnenie kultúrnej a jazykovej rozmanitosti, ktorá charakterizuje trhy jednotlivých krajín. Doplnilo sa aj osobitné ustanovenie o podpore titulkovania, dabingu a zvukového opisu európskeho audiovizuálneho obsahu s cieľom podporiť medzinárodný predaj a cirkuláciu nenárodných európskych diel na všetkých platformách.

V európskom integračnom procese zohrával od začiatku dôležitú úlohu **Európsky parlament**, ktorý sa volí vo všeobecných priamych voľbách každých päť rokov voličmi v 27 členských štátoch Únie. Európsky parlament prijíma právne predpisy spolu s Radou EÚ vo väčšine politických oblastí a zasadzuje sa aj za uznanie a podporu jazykovej rozmanitosti v Európskej únii. V roku 1982 bol z iniciatívy Európskeho parlamentu vytvorený Európsky výbor pre menej používané jazyky (*European Bureau for Lesser Used Languages, EBLUL*). Parlament vypracoval viaceré iniciatívne správy s cieľom podnietiť rozvoj jazykovej politiky v Európe a vo svojich rozhodnutiach niekoľkokrát poukázal na situáciu a potrebu podpory regionálnych a menej používaných jazykov. V septembri 2018 prijal uznesenie o rovnosti jazykov v digitálnom veku a vyzval Komisiu, aby stanovila najvhodnejší spôsob zabezpečenia rovnosti jazykov a vypracovala silnú a koordinovanú stratégiu pre viacjazyčný digitálny jednotný trh³.

Cieľom jazykovej politiky Európskej únie je vytvárať prostredie priaznivé pre všetky jazyky členských štátov. Jednotlivé inštitúcie fungujú interne ale na základe zjednodušených postupov. **Európska komisia** pracuje podľa ustanovení s tromi hlavnými jazykmi: **angličtinou, francúzštinou a nemčinou** (porov. Štefaňáková, 2012, 36). To znamená, že väčšina dokumentov je vypracovaná v jednom z týchto jazykov. Dokumenty sú ďalej posielané príslušným oddeleniam a útvaram, až kým nie je pripravený konečný návrh na zverejnenie alebo na zaslanie do inej inštitúcie, napr. Európskemu parlamentu alebo Rade ministrov. V tom okamihu by sa mal dokument preložiť do ostatných jazykov. Tiež **Európsky parlament**, ktorý musí často vypracovať dokumenty rýchlo vo všetkých úradných jazykoch, pracuje systémom založenom na troch „ústredných“ jazykoch: angličtine, francúzštine a nemčine. Dokument predložený napríklad v slovenčine alebo švédčine sa neprekladá priamo do všetkých 22 ostatných jazykov. Najprv by sa mal preložiť do troch ústredných jazykov, čím sa pre prekladateľov vytvorí priestor na použitie jedného z týchto prekladov na preklad textu do ich hlavného jazyka. V rámci EÚ by mali byť (s výnimkou menších schôdzí) tlmočené zasadnutia a schôdze parlamentných orgánov, výborov a skupín z/do všetkých úradných jazykov EÚ, pokiaľ to dovoľuje kapacita tlmočnických služieb. Túto činnosť zabezpečuje tlmočnická služba – *Grémium pre tlmočenie a konferencie* (SCIC – *Service commun interprétation-conférences*). Nezávisle od tlmočnických služieb poskytujú v rámci orgánov a inštitúcií EÚ prekladateľské služby viaceré prekladateľské centrá (napr. *Generálne riaditeľstvo pre preklad (DGT)*, *Prekladateľská služba Generálneho sekretariátu Rady*, *Prekladateľská služba, spoločná pre Súdny dvor, Všeobecný súd a Súd pre verejnú službu* – porov. Štefaňáková, 2012, 37).

Ozývajú sa ale aj hlasy, ktoré kritizujú fungovanie viacjazyčnosti v inštitúciách EÚ. Keďže prekladateľská a tlmočnická služba nezvláda veľký rozsah tlmočenia a prekladov do/z všetkých oficiálnych a pracovných jazykov EÚ, pristupuje sa k postupnému obmedzovaniu služieb. Viacerí experti poukazujú v tejto súvislosti na porušovanie pôvodnej ideovej konštrukcie tlmočenia všetkých oficiálnych jazykov a tiché nedodržovanie pôvodných proklamácií, ktoré však naďalej zostávajú v platnosti. Preto sa začala aplikovať redukcia počtu pracovných jazykov – tzv. selektívny multilingvizmus. Tento koncept predpokladá používanie jednotlivých pracovných jazykov „podľa potreby a možností“, z čoho vyplynulo najmä asymetrické tlmočenie (zo všetkých jazykov iba do niektorých), použitie relaisových (premostovacích) jazykov a systém uplatňovania angličtiny ako lingua franca (Štefaňáková, 2012, 34).

Po brexite vznikla v Európskej únii z jazykového hľadiska situácia, ktorá nemá v novodobej histórii precedens, keďže Európsku úniu opustil štát, v ktorom má anglický jazyk svoj pôvod. I keď všetkých dvadsaťštyri jazykov má rovnaké postavenie a každý občan EÚ má právo obrátiť sa na inštitúcie EÚ vo svojom rodnom jazyku, angličtina ako pracovný jazyk jednoznačne dominuje. Po odchode Veľkej Británie vznikla otázka, akú úlohu bude zohrávať ďalej angličtina? Pre členské štáty Francúzsko, Nemecko a Rakúsko znamenal brexit príležitosť posilniť postavenie ich jazykov v konkurenčnom boji s angličtinou. Najmä Francúzsko videlo v brexite šancu vrátiť

³ https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/sk/FTU_3.6.6.pdf

francúzštine jej silné postavenie, ktoré spočívalo v jej používaní ako jazyka diplomacie v celej Európe. Aj napriek snahám o posilnenie statusu týchto jazykov sa ale viacerí politici a eurokomisári priklonili k názoru, že angličtina by mala byť naďalej hlavným úradným jazykom EÚ kvôli zvýšeniu jej konkurencieschopnosti z celosvetového hľadiska. Tiež pre mnohých jazykovedcov predstavuje používanie angličtiny praktický spôsob, ako vyriešiť problém komunikácie v rámci Európy (porov. Ondrušová, 2021, 344). Objavujú sa aj názory proti používaniu angličtiny v EÚ. Dominancia angličtiny sa vníma aj ako prejav jazykovo-imperialistického postoja a mocenských snáh o ovládnutie kultúrneho priestoru EÚ. Profesor angličtiny zo švédskej univerzity Marko Modiani poukázal na existenciu euroangličtiny, ktorá predstavuje akýsi variant angličtiny s vlastnou výslovnosťou, časťou gramatiky a slovnou zásobou odlišujúcej sa od britskej a odporučil jej zavedenie aj napriek tomu, že pre obyvateľov Veľkej Británie nemusí znieť správne (porov. Modiano, 2017). Vyjadril názor o nadvláde a dokonca aj tyranii britskej a americkej angličtiny, ktorej sa treba vzoprieť. Zavedenie euroangličtiny sa ale podľa Ondrušovej v širších politických kruhoch doteraz nestretlo s porozumením a ani pre obyvateľov Írska a Malty by nebolo najvhodnejším riešením, keďže ide o angličtinu, ktorej obyvatelia týchto štátov nerozumejú. Po brexite tak vznikla nová situácia, kedy pre občanov EÚ angličtina získava neutralitu a dá sa predpokladať, že táto neutralita jej postavenie posilní (porov. Ondrušová, 2021, 345). Z tohto dôvodu sa v nasledujúcich rokoch nepredpokladá posilnenie nemčiny a francúzštiny ako pracovných jazykov v inštitúciách EÚ a ani zvýšenie ich atraktívnosti ako cudzích jazykov v Európe v porovnaní s minulým obdobím.

Z predchádzajúceho výkladu je zrejmé, že cieľom jazykovej politiky Európskej únie je vytvárať prostredie priaznivé pre všetky jazyky členských štátov a podporovať výučbu a štúdium cudzích jazykov v EÚ. Experti však poukazujú na fakt, že aj napriek týmto snahám, existencii jazykových predpisov a nariadení stále neexistuje spoločná právne záväzná jazyková politika EÚ. Za jazykovú politiku tak zodpovedajú členské štáty, ktoré sa špecificky venujú ochrane, jazykovému plánovaniu a kultivovaniu vlastných národných jazykov. Patrí k nim aj nemčina, ktorá sa používa vo viacerých národných centrách a pokladá sa preto za pluricentrický jazyk.

3 Nemčina v európskom a nemecky hovoriacom prostredí – korpusové a statusové plánovanie

Nemčina je tak, ako mnoho iných jazykov s koloniálnou históriou, jedným z pluricentrických jazykov, ktorými sa hovorí v Európe. Na území Európskej únie sa okrem nemčiny používajú ako pluricentrické jazyky najmä angličtina (na Malte a v Írsku), francúzština (vo Francúzsku a Belgicku), holandčina (v Holandsku a Belgicku) a švédčina (vo Švédsku a Fínsku), taliančina (Taliansko, Švajčiarsko), gréčtina (Grécko, Cyprus). Všetky tieto jazyky majú v uvedených krajinách oficiálny status. Nemčina je jediným (*sólo-oficiálnym*) nadregionálnym národným úradným jazykom na štátnej úrovni v Nemecku, Rakúsku a Lichtenštajnsku a *ko-oficiálnym* národným jazykom v Luxembursku a Švajčiarsku, kde sa používa ako úradný jazyk spolu s ďalšími jazykmi. Ako regionálny sólo-oficiálny úradný jazyk sa používa v nemecky hovoriacom spoločenstve v Belgicku a ako ko-oficiálny jazyk spolu s taliančinou v autonómnej provincii Bolzano v Južnom Tirolsku. Status jazyka národnostnej menšiny má nemčina vo viac ako 30 krajinách na celom svete. So zreteľom na pluricentrický charakter nemčiny sa v súčasnosti všeobecne akceptuje rovnocenný štatút jednotlivých variet nemčiny (rakúska, nemecká a švajčiarska nemčina). Zo štruktúralno-lingvistického hľadiska sú *varietami* jedného spisovného nemeckého jazyka a vykazujú *varianty* (rozdiely) vo všetkých jazykových rovinách: foneticko-fonologickej (hláskotvorba, slovný prízvuk, intonácia), morfolologickej (forma slov, slovtvorba), syntaktickej (tvorba viet, postavenie slov vo vete), lexikálno-sémantickej (význam a označenie slov a fráz) a aj pragmatickej roviny (porov. Ammon, 1995, Štefaňáková, 2012).

Pokiaľ ide o korpusové plánovanie nemeckého jazyka, v posledných dvoch desaťročiach sa udiali významné zmeny najmä v oblasti regulovania nemeckého pravopisu. Táto reforma bola výsledkom organizovaného manažmentu spôsobom zhora nadol (top-down) a priniesla so sebou mnohé zásahy do používania nemčiny a zmenu kodifikácie vytvorenej v 90. rokoch 20. storočia. Posledné zmeny sa na makroúrovni presadili v roku 2006. Najdôležitejšími aktérmi tohto preskriptívneho plánovania boli jazykovedné inštitúty, odborné grémia, školy a úrady, súkromné spolky, politické orgány nemecky hovoriacich krajín, politické strany a súdy (vrátane Spolkového ústavného súdu v Karlsruhe). Nemenej významné boli aj aktivity v iných oblastiach štandardizácie nemčiny, výsledkom ktorých bola rekodifikácia gramatiky a lexiky a vznik mnohých kódexov. Dôležitú úlohu v tomto procese zohráva aj *Rada pre nemecký pravopis*. Pluralita rozhodujúcich aktérov (tvorcov kódexov, výskumných inštitútov, vydavateľstiev) zabezpečuje, že jazykové kódexy nie sú celkom jednotné. Kodifikovanie štandardnej nemčiny je len jedným z príkladov korpusového plánovania, kodifikujú sa napr. aj dialekty, regiolekty, pričom slovníky vydávajú súkromní aktéri (napr. regionálne spolky). Korpusové plánovanie sa uskutočňuje aj v oblasti výstavby terminologického systému a integrácie cudzích slov do nemeckej slovnéj zásoby. Intenzívna je najmä odborná diskusia týkajúca sa anglicizmov. Do oblasti korpusového plánovania patria aj *snahy o používanie rodovo vyváženého jazyka*, dôsledkom čoho sa v nemčine vytvorili nové jazykové formy na rodovo symetrické označovanie osôb. Korpusové a statusové plánovanie sa týka aj pluricentrizmu nemčiny. Výsledkom korpusového

plánovania v troch hlavných centrách nemčiny (Nemecku, Rakúsku a Švajčiarsku) bolo konštituovanie vlastných štandardných variet. Štruktúrne rozdiely nemeckej, rakúskej a švajčiarskej nemčiny a špecifiká v oblasti lexiky sú aktuálne spracované v *Slovníku nemeckých variantov/ Variantenwörterbuch* (Ammon, Bickel, Lenz, 2016) a problematikou regionálnej variácie sa komplexnejšie zaoberá publikácia *Regionale Variation des Deutschen. Probleme und Perspektiven*. (Kehrein, Lameli, Rabanus, 2015). Komplexný opis a analýzu statusového plánovania nemčiny vo svete ponúka monografia Ulricha Ammona s názvom *Die Stellung der deutschen Sprache in der Welt*. (Ammon, 2015)

Nemčina je najrozšírenejším materinským jazykom v EÚ pred francúzštinou. Lokálne použitie nemčiny sa mení a podľa prieskumov je v súčasnosti tretím najvyučovanejším cudzím jazykom v EÚ (po angličtine a francúzštine) a v USA (po španielčine a francúzštine). Ako sme uviedli v predchádzajúcej kapitole, nemčina je jedným z 24 úradných a rokovacích jazykov EÚ. Jej postavenie v európskom prostredí sa ale podľa expertíz oslabuje, nemčina je z rôznych dôvodov v úzadí za angličtinou a francúzštinou. Podľa odborníkov s tým súvisí pokles záujmu o nemčinu v krajinách Európy. Nemčina sa celkove vyznačuje svojou špecifickou pozíciou v Európe, čo súvisí s jej historickým zaťažením. Nemci po 2. svetovej vojne nemali odvahu upozorňovať na medzinárodný dosah vlastného jazyka. Príkladom je napr. aj výzva vedúceho jazykového oddelenia úradu zahraničných vecí SRN v roku 1980 (*Plädoyer für Pragmatik*), aby sa Nemci zriekli nemčiny ako pracovného jazyka EÚ. Ammon (1995, 2015) skúmal status nemčiny na základe rôznych komponentov a konštatoval, že čísla o počte jej používateľov alebo hospodárska sila nemecky hovoriacich krajín len málo vypovedajú o jej skutočnom statuse a aktívnom používaní v inštitúciách EÚ. Dôvodom nerovnováhy v používaní jazykov v inštitúciách EÚ je podľa neho odlišné sebavedomie európskych národov. Príkladom národa so silne zakorenenou národnou hrdosťou je Francúzsko. Francúzština sa vďaka tomu presadila ako jazyk diplomacie. Funkčné postavenie angličtiny vyplýva zo skutočnosti, že sa stala jazykom komunikácie rozšíreným na celom svete. Podľa Markhardtovej nemčina trpí tým, že otázky vo vzťahu k jazyku sa pri zakladaní EÚ v Nemecku nebrali vážne. Nemecky hovoriaci pracovníci inštitúcií bývalého Európskeho spoločenstva pod vplyvom straty sebavedomia uprednostňovali iné jazyky, aby vyjadrili priateľský a ústretový postoj. Dôvodom boli ich obavy, aby sa preferovanie nemčiny neinterpretovalo ako znak šovinizmu (porov. Markhardt, 2005).

V súvislosti so súčasným fungovaním viacjazyčnosti v EÚ sa často poukazuje na to, že už na začiatku integračného procesu sa napriek deklarovanej rovnosti všetkých oficiálnych a pracovných jazykov spoločenstva v Rímskych zmluvách začal proces triedenia jazykov podľa ich dôležitosti. Príkladom nerovnosti uplatňovania inak formálne rovnocenných jazykov EÚ je napr. používanie len dvoch jazykov v práci sekretariátov Európskeho parlamentu a Rady EÚ, kde sa používa viac francúzština ako angličtina. V Európskej komisii sa v každodennej práci uprednostňuje angličtina. Na Európskom súdnom dvore sa používa len francúzština. Základné dokumenty podkladové materiály na rokovania sú pripravované v jednom z týchto jazykov (v angličtine alebo francúzštine), niekedy v oboch, v nemčine len zriedkavo podľa národnosti autora, z ktorého sú potom dokumenty paralelne prekladané do všetkých oficiálnych jazykov (porov. Blanke, 2002, 35).

V Organizácii spojených národov platí od 1. júla 1975 status nemčiny ako „jazyka používaného v dokumentoch“. To znamená, že najdôležitejšie dokumenty generálneho zhromaždenia, rezolúcie Bezpečnostnej rady, Hospodárskej a sociálnej rady OSN sa prekladajú do nemeckého jazyka. Na tento účel bola zriadená *Nemecká prekladateľská služba*, ktorá bola integrovaná do Hlavného oddelenia konferenčných služieb sekretariátu OSN. Snahy o zvýšenie statusu a funkčnosti nemčiny v inštitúciách EÚ sa začali dôraznejšie presadzovať až po zjednotení Nemecka. Otázky postavenia a perspektív nemčiny v EÚ boli riešené niekoľkokrát aj v nemeckom spolkovom sneme, kde sa otvorila diskusia k témam „*Budúcnosť nemeckého jazyka*“ (Deutscher Bundestag: Drucksache 14/6659 zo dňa 6. 7. 2001) a „*Upevňovanie nemčiny ako pracovného jazyka na európskej úrovni – podporovanie nemčiny ako cudzieho jazyka v zahraničí*“ (Deutscher Bundestag: Drucksache 15/1574 zo dňa 24. 9. 2003). Cieľom prvého zasadania bola analýza krokov, ktoré podnikla spolková vláda pre zachovanie nemčiny ako úradného a pracovného jazyka v EÚ. Zámerom druhého zasadania bolo priblížiť sa čo najviac k rovnocennému postaveniu nemčiny v inštitúciách EÚ.

O posilnenie statusu nemčiny sa v súčasnosti snažia rôzne jazykové spolky, kultúrpolitické inštitúcie, sprostredkovateľské organizácie (Goethe-Institut, Österreich-Institut), ako aj spolky germanistov a učiteľov nemeckého jazyka v rôznych krajinách, cieľom ktorých je najmä podporiť nemčinu ako cudzí jazyk.

4 Rodová politika a politika zameraná na rodovo inkluzívny jazyk v EÚ a medzinárodných organizáciách

V posledných desaťročiach 20. storočia sa na pozadí európskej a medzinárodnej rodovej politiky a feministickej jazykovej politiky dostala do pozornosti problematika rodovo citlivého vyjadrovania. Otázky súvisiace s rodovo citlivým používaním jazyka a potreba rovnoprávneho zobrazovania rodov v jazyku viedli ku vzniku politiky

zameranej na rodovo inkluzívny jazyk, ktorá je úzko spätá s rodovou politikou. Korene rodovej politiky sa formovali už od 17. storočia na báze rôznych protidiskriminačných aktivít za práva žien, na vznik súčasnej rodovej politiky mala ale zásadný vplyv až druhá vlna feminizmu v druhej polovici 20. storočia. Rodová rovnosť sa stala jednou zo základných zásad práva Európskej únie a je zakotvená v konkrétnych článkoch Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva. Pokiaľ ide o legislatívny rámec na úrovni EÚ, základným medzinárodným dokumentom je *Všeobecná deklarácia ľudských práv* z roku 1948, podľa ktorého nikto nesmie byť diskriminovaný na základe pohlavia, rasy, farby, jazyka, náboženstva, politického názoru, národného alebo sociálneho pôvodu, príslušnosti k národnej menšine alebo majetku. Dôležitými dokumentmi sú aj *Dohovor o politických právach žien* (1954), *Medzinárodný dohovor o občianskych a politických právach* (1966) a *Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* z roku 1979. V roku 1993 bola na Svetovej konferencii o ľudských právach vo Viedni prijatá Viedenská deklarácia, na ktorú nadviazala *Rezolúcia Európskeho parlamentu o vyváženej účasti mužov a žien v rozhodovaní* v roku 1995. Výhodiskom pre všetky programy, dokumenty a snaženia v oblasti rovnosti bolo prijatie *Akčnej platformy IV. svetovej konferencie o ženách v roku 1995 v Pekingu*. Myšlienka rovnosti sa dlho obmedzovala len na pracovnú oblasť, až tzv. Amsterdamská zmluva v roku 1999 vymedzila rovnosť ako jednu z hlavných úloh EÚ a na dosiahnutie rodovej rovnosti vo všetkých oblastiach verejného i súkromného života stanovila ako záväzný princíp **gender mainstreaming**. Všetky štáty sa prístupím k EÚ zaviazali uplatňovať tento princíp vo svojej politike. Politiku rodovej rovnosti podporili aj dokumenty prijaté v roku 2000 a 2005 na mimoriadnych zasadnutiach OSN Peking + 5 a Peking + 10 a akčná platforma OSN v oblasti rodovej rovnosti s názvom Peking + 15 v roku 2010. V roku 2006 vznikol **Európsky inštitút pre rodovú rovnosť – EIGE** (European Institute for Gender Equality), ktorý je od roku 2010 zodpovedný za koordinovanie rodovej politiky v EÚ. Z hľadiska vývoja politiky a legislatívy vo vzťahu k rodovej rovnosti má veľký význam **Dohovor Rady Európy o predchádzaní násilíu na ženách a domácomu násilíu a o boji proti nemu**, nazývaný aj **Istanbulský dohovor**, ktorý bol 11. mája 2011 predložený na podpis členskými štátmi Rady Európy v Istanbuli⁴. Rodová rovnosť je podporovaná aj prostredníctvom strategických plánov. V súčasnosti platí Stratégia pre rodovú rovnosť na roky 2020 – 2025.

Európska únia zaväzuje členské štáty uplatňovať vo všetkých politikách opatrenia pre posilňovanie rodovej rovnosti. Na trhu práce bol pre oblasť rovnakého zaobchádzania so ženami a mužmi vypracovaný komplexný súbor právnych predpisov upravujúci napríklad problematiku prístupu k zamestnaniu, pracovné podmienky, skončenie zamestnania, ochranu dôstojnosti v pracovnoprávných vzťahoch, zákaz sexuálneho obťažovania, postavenie mužov, žien a iných pohlaví v systémoch sociálneho zabezpečenia a pod.⁵

Míľnikom pre používania rodovo vyváženého jazyka na úrovni OSN bolo v roku 1987 oficiálne vznesenie požiadavky Kanady a európskych severských štátov Dánsko, Fínsko, Švédsko, Island a Nórsko, aby sa v oficiálnych dokumentoch prestal používať tzv. sexistický jazyk. V roku 1995 Generálna konferencia UNESCO prijala rozhodnutie revidovať všetky svoje základné dokumenty za účelom odstránenia tzv. sexistického jazyka (porov. Terkanič, 2014, 30 v Cviková a kol., 2014).

Politicko-právne záväzky v oblasti používania rodovo vyváženého jazyka sa nachádzajú aj v dokumentoch **Rady Európy**, ktorá má 47 členských štátov. Tie sa zaviazali naplňať ciele *Dohovoru o ochrane ľudských práv*. Na dodržiavanie tohto dohovoru v súčasnosti dohliada *Európsky súd pre ľudské práva* a zároveň všetky členské štáty, ktoré sú prostredníctvom svojich inštitúcií povinné vykladať a uplatňovať právo v súlade s uvedeným dohovorom. V roku 1990 prijala Rada Európy *Odporúčanie č. R (90) 4 na odstránenie sexismu z jazyka*⁶. Výbor ministrov v ňom odporúča, aby vlády členských štátov podporovali používanie jazyka zohľadňujúceho princíp rovnosti medzi ženami a mužmi a prijali na to potrebné opatrenia. Podľa odporúčania *CM/Rec (2007) 17 o štandardoch a mechanizmoch rodovej rovnosti* z 21. novembra 2007⁷ mali členské štáty prijať usmernenia požadujúce používanie rodovo vyváženého jazyka v úradných dokumentoch, osobitne v právnych textoch, v úradnom styku, vo vzdelávaní a v médiách (Štefaňáková, 2020, 85). Rada Európy prijala aj usmernenia týkajúce sa konkrétneho používania rodovo vyváženého jazyka uverejnené v dvoch oficiálnych jazykoch Rady Európy (v angličtine a francúzštine) s odporúčaním pre adekvátne rozšírenie do ostatných jazykov. Ďalej sa zaviazala vo všetkých svojich dokumentoch vylúčiť používanie tzv. sexistického jazyka. V roku 2018 *Generálny sekretariát Rady Európy* vydal usmernenie s názvom *Inkluzívna komunikácia v rámci GSR*, ktoré vyšlo vo všetkých úradných

⁴ Ide o jednu z mnohých medzinárodných zmlúv Rady Európy s ľudsko-právnou tematikou, ktorej cieľom je pomôcť vytvoriť jednotný právny rámec na celoeurópskej úrovni a ktorá je zameraná na ochranu žien pred všetkými formami násilia.

⁵ <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=333744>

⁶ Recommendation No. R (90) 4 of the Committee of Ministers to member states on the elimination of sexism from language.

⁷ Recommendation CM/Rec (2007) 17 of the Committee of Ministers to member states on gender equality standards and mechanisms

jazykoch Európskej únie. Usmernenie sa vzťahuje na všetky texty vydávané Radou Európy, ku ktorým patria aj právne texty, a obsahuje tipy na nezaujaté vyjadrovanie napr. vo vzťahu k ženám a mužom, k osobám so zdravotným postihnutím a iným skupinám. Jeho obsah je špecifický pre jednotlivé jazyky, keďže každý jazyk má svoj vlastný gramatický systém a štýl (porov. Štefaňáková, 2020, 86).

Požiadavku na realizovanie opatrení na rovnoprávne zobrazovanie rodov v jazyku vznikol **Európsky parlament** prvýkrát v roku 2003 v *Rozhodnutí o uplatňovaní stratégie gender mainstreamingu v Európskom parlamente*. Jednou z požiadaviek bolo, aby sa v textoch Európskeho parlamentu uplatňoval rodovo neutrálny jazyk a vypracovali sa usmernenia na jeho používanie. S tým súviselo aj revidovanie jazyka a terminológie v dokumentoch Európskeho parlamentu. V roku 2008 sa Európsky parlament zaviazal používať rodovo neutrálny jazyk vo všetkých svojich publikáciách a oznámeniach. Usmernenie s názvom *Rodovo vyvážené používanie jazyka v Európskom parlamente* obsahuje časť, ktorá sa vzťahuje na všetky jazyky Európskej únie a časť, ktorá zohľadňuje osobitosti konkrétnych jazykov. Vo všetkých jazykoch sa odporúča obmedziť používanie generického maskulína a uvádzať ženské a mužské tvary profesií. V roku 2018 vyšiel aktualizovaný dokument s názvom *Rodovo neutrálne používanie jazyka v Európskom parlamente*⁸, v ktorom sa vysvetľuje problematika rodovo vyváženého jazyka a následne je predstavený Európsky parlament ako zákonodarný orgán so zastúpením viacerých jazykov. Usmernenie sa zaoberá najmä používaním generického maskulína, názvov povolání a označovaním osôb, poukazuje sa v ňom na ich špecifické uplatňovanie v rôznych jazykoch Európskej únie (porov. Štefaňáková, 2020)

Používaniu rodovo vyváženého jazyka venuje pozornosť aj **Európska komisia**⁹. V prekladateľskej príručke pre nemecký jazyk sa nachádza vysvetlenie, čo sa rozumie pod rodovo vyváženým jazykom a aké konkrétne stratégie možno použiť na rodovo citlivé vyjadrovanie v nemčine. V prílohe možno nájsť texty s názornými príkladmi a komentárom. Autori nemeckej verzie príručky v úvode zdôrazňujú, že používanie rodovo vyváženého jazyka v administratívnom a právnom jazyku je už legislatívne zakotvené v členských krajinách EÚ Rakúsko a Nemecko, rovnako aj Európska komisia je viazaná dodržiavať tento princíp, pričom právne texty, ktoré tu vznikajú, musia zodpovedať súčasným požiadavkám na rodovo citlivé vyjadrovanie. Rodovo vyvážené formulovanie by však nemalo mať negatívny vplyv na zrozumiteľnosť textu. V príručke sa zdôrazňuje, že na používanie rodovo inkluzívneho jazyka neexistujú žiadne patentované alebo schematicky použiteľné riešenia, dôležitá je najmä snaha zmeniť návyky pri používaní jazyka, uplatniť jazykový cit a kreativitu. Aj z tohto dôvodu sa ponúkajú alternatívne riešenia, pričom cieľom je poukázať na prostriedky, prostredníctvom ktorých je možné formulovať texty rodovo vyvážené a štýlisticky zrozumiteľne (porov. Dreher, 2010, 683).

Na základe vyššie uvedeného možno konštatovať, že uplatňovanie princípu rodovej rovnosti sa stalo novou dynamikou pre 21. storočie. Diskurz rovnosti žien a mužov sa v mnohých krajinách stal dôvodom aj na politicky korektné zmeny v jazyku. Feministicky orientované výskumy jazyka, ktoré kritizovali neprimerané používanie *generického maskulína*, podnietili v mnohých jazykoch vytvorenie stratégií na uplatňovanie rodovo vyváženého jazyka. V krajinách, kde je korektnosť vyžadovaná aj právnymi nástrojmi, došlo k dosiahnutiu povedomia o rodovo vyváženom používaní jazykových prostriedkov. K takýmto krajinám patria aj nemecky hovoriace krajiny Nemecko, Rakúsko a Švajčiarsko, ktoré sú v centre záujmu našej štúdie.

Pokiaľ ide o medzinárodnú legislatívu, pre nemecky hovoriace krajiny Rakúsko, Nemecko a Švajčiarsko vyplývajú záväzky v oblasti rovnoprávnosti žien a mužov predovšetkým z členstva v EÚ, v Organizácii spojených národov a Rade Európy. Švajčiarsko nie je síce členskou krajinou EÚ, ale vyplývajú preň záväzky z členstva v OSN a Rade Európy. Členské štáty týchto organizácií sa zaviazali naplňať spoločné ciele, ku ktorým patrí aj odstraňovanie nerovnosti žien a mužov a presadzovanie rovného zaobchádzania so všetkými ľuďmi bez ohľadu na ich pohlavie a rod. Používanie rodovo vyváženého jazyka možno zaradiť pod tzv. lingvistické práva upravené vo *Všeobecnej deklarácii lingvistických práv* z roku 1996 (porov. Tolstokorová, 2009). Vzhľadom na to, že cieľom predmetnej štúdie je poukázať na jazykovú politiku zameranú na rodovo inkluzívny jazyk v nemecky hovoriacom prostredí v pluricentrickom rámci, poukážeme ďalej na jazykovo politické opatrenia smerujúce k uplatňovaniu rodovo citlivého jazyka v troch hlavných centrách nemeckého jazyka Rakúsko, Nemecko a Švajčiarsku.

⁸ Europäisches Parlament. Geschlechterneutraler Sprachgebrauch im Europäischen Parlament. (2018)

⁹ Dreher, A. 2010. Gleichstellungsgerechter Sprachgebrauch – Anleitung für die Deutsche Sprachabteilung. Deutsche Sprachabteilung der Europäischen Kommission (Hrsg.). Europäische Kommission –Übersetzungshandbuch. online] 2005. [2022-01-30] Available online: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/german_style_guide_de.pdf

5 Jazyková politika zameraná na rodovo inkluzívny jazyk v nemecky hovoriacom prostredí v pluricentrických súvislostiach

5.1 Rodovo inkluzívny nemecký jazyk – stratégie a prístupy

Pod vplyvom feministickej a genderovej lingvistiky a medzinárodnej politiky zameranej rodovo inkluzívny jazyk vznikla v nemecky hovoriacom prostredí v posledných desaťročiach intenzívna diskusia týkajúca sa rodovo citlivého vyjadrovania. Keď feministická lingvistika kriticky poukázala na neprímerané používanie generického maskulina, začali sa problematikou zobrazovania rodovej rovnosti v nemčine zaoberať mnohí jazykovedci. Na nemeckých, rakúskych, švajčiarskych univerzitách a rôznych iných inštitúciách boli vypracované odporúčania na rodovo citlivé používanie jazyka. V súčasnosti už môžeme hovoriť o cielenej jazykovej politike zameranej na rodovo inkluzívny jazyk a korpusovom plánovaní nemčiny, o čom svedčí aj vydanie slovníka DUDEN: *Richtig genders. Wie Sie angemessen und verständlich schreiben/DUDEN: Správne použitie rodovo vyváženého jazyka*. Ako primerane a zrozumiteľne písať. (2017) Dôležité usmernenia obsahuje aj *Stanovisko nemeckých spravodajských agentúr k používaniu rodovo vyváženého jazyka a otázkami použitia rodovo vyváženého jazyka sa pravidelne zaoberá aj Rada pre nemecký pravopis/Rat für Deutsche Rechtschreibung*, ktorá 16. novembra 2018 vydala oficiálne odporúčania k používaniu rodovo vyváženého jazyka *Empfehlungen zur „geschlechtergerechten Schreibung“ – Beschluss des Rats für deutsche Rechtschreibung vom 16. November 2018* pre oblasti a druhy textov, v ktorých je táto problematika relevantná (napr. zmluvy, úradné dokumenty, oficiálne texty: zákony, nariadenia, prednášky, príhovory, komunikáciu vo verejnom priestore, akými sú školy či vysoké školy). Usmernenia a odporúčania týkajúce sa používania rodovo vyváženého jazyka možno zhrnúť do nasledovných prístupov: **rodová špecifikácia/zviditeľnenie rodu, rodová neutralizácia a rôzne kreatívne riešenia**. Na rozdiel od stratégie rodovej špecifikácie, ktorá poukazuje na rozmanitosť pohlaví, neutrálne formulácie v nemčine pohlavie zneviditeľňujú. Na zviditeľnenie rodov v nemeckom jazyku v súčasnosti existujú najmä nasledovné spôsoby: *člen ženského alebo mužského rodu pred podstatným menom alebo spodstatným prídavným menom (die/der Verwaltungsangestellte/ (tá) administratívna pracovníčka/(ten)pracovník/, die Verwaltungsangestellten/(ti) administratívni poradcovia), upresňujúce prívlastky „weiblich“/ženský alebo „männlich“/mužský, ktoré poskytujú dodatkovú informáciu o tom, či ide o ženský alebo mužský rod (weibliches/männliches Personal – ženský/mužský personál), rodovo špecifická prípona pre ženský a mužský rod (Bibliothekar/Bibliothekar), slová odkazujúce na ženský alebo mužský rod na základe svojho významu alebo slová obsahujúce „Mann“, „Frau“ (Kaufrau/Kaufmann – obchodníčka/obchodník), vymenovania oboch pohlaví v celom znení v páre prostredníctvom spojky (die Besucherinnen und Besucher/návštevníčky a návštevníci), dvojité označenia osôb s lomkou (die Autorin/der Autor alebo Autor/in/autorka/autor), dvojité označenia osôb so zátkou (Lehrer(in)/učiteľ(ka), Kolleg(inn)en/kolegyňa aj kolegyne), Binnen-I/Velké I pred koncovkou (MitarbeiterInnen, ein/e HerausgeberIn – porov. Štefaňáková, 2020, 146). V dôsledku zviditeľnenia problematiky intersexuality a transsexualita sa v nemecky hovoriacom prostredí začalo poukazovať na to, že binárny systém resp. existencia dvoch pohlaví mužov a žien už v jazyku nepostačuje a na zobrazenie celého spektra pohlaví v nemčine sa začali používať najmä jazykové formy s názvom „Gender-Gap“ „_“ (rodový podtržník – Student_innen), Gender-Sternchen „*“ (rodová hviezdička – Student*innen) a tzv. „X-Form“ (StudierX, ProfessX). Pri stratégii rodovej neutralizácie v nemčine možno použiť napr. nasledovné spôsoby: *názvy abstrahujúce od biologického rodu (die Person/osoba, der Mensch/človek, das Mitglied/člen, die Leute/ludia, die Eltern/rodičia, die Geschwister/súrodenci, die betroffene Person/osoba, ktorej sa to týka, das stimmberechtigte Mitglied/člen oprávnený voliť), podstatné meno v tvare prídavného prítomného (Lehrende/vyučujúci, Interessierte/záujemcovia, Promovierende/promujúci, opis pomocou väzby s podstatným menom (Fachbereichsleitung/odborné vedenie), označenie funkcie, úradu alebo skupiny namiesto označenia osôb (das Rektorat/rektorát, das Dekanat/dekanát)*. Na vyjadrenie rovnosti rodov v nemčine sa používajú aj ďalšie kreatívne riešenia (napr. použitie trpného rodu, prídavného minulého a pod.)*

5.2 Uplatňovanie rodovo inkluzívneho jazyka v Nemecku, Rakúsku a Švajčiarsku

Ako sme uviedli v predchádzajúcej kapitole, počiatky politiky zameranej na rodovo inkluzívny jazyk sa v nemecky hovoriacom prostredí spájajú s feministickou jazykovou politikou. Tá sa pod vplyvom ženského hnutia začala rozvíjať najskôr v **Nemecku**, kde vznikli aj prvé pokyny a odporúčania na používanie rodovo vyváženého jazyka pre nemčinu (porov. Samel, 2000, 124). Ženy v Nemecku začali už na začiatku 20. storočia bojovať za zrovnoprávnenie v rôznych oblastiach (politickej, hospodárskej, kultúrnej a sociálnej) a organizovali sa v rôznych združeniach. V druhej vlne ženského hnutia spojenej najmä so ženským študentským hnutím „68“ začali v Nemecku vznikať rôzne ženské centrá a politické spolky žien, v ktorých sa čoraz viac dostávala do popredia téma jazyka. Kritizoval sa sexistický a diskriminačný obsah niektorých slov. V tomto období prejavili pracovné skupiny na rôznych nemeckých univerzitách snahu vypracovať usmernenia, aby tak podporili nesexistické

používanie jazyka. Jedni z prvých oficiálnych návrhov na používanie rodovo vyváženého jazyka vznikli na úradoch a ministerstvách a stali sa predmetom intenzívnych diskusií rôznych feministických, nefeministických, lingvistických či nelingvistických konferencií a kolokvií (porov. Kegyesne Szekeres, 2005, 29).

Prvá príručka s usmerneniami s názvom *Usmernenia na zamedzenie používania sexistického jazyka/Richtlinien zur Vermeidung des sexistischen Sprachgebrauchs* vyšla v Nemecku roku 1980. Autorky Trömel-Plötz, Pusch, Hellinger, Guentherodt v nej apelovali najmä na tvorcov právnych textov, rôznych nariadení, formulárov, pracovných inzerátov, učebníc, rozhlasových a televíznych textov, aby používali rodovo vyvážený jazyk. Základnou požiadavkou bolo zviditeľnenie žien a symetrický spôsob označovania žien a mužov v jazyku. Christine Bierbach a Marlis Hellinger vypracovali v roku 1993 na žiadosť UNESCO odporúčania s názvom *Jeden jazyk pre obidve pohlavia - pokyny pre nesexistické používanie jazyka/Eine Sprache für beide Geschlechter – Richtlinien für einen nicht-sexistischen Sprachgebrauch*. Usmernenia sa zaoberali lexikálnymi a gramatickými pravidlami a zahŕňali pravidlá slovtvorby (najmä na označenia osôb ženského rodu), pravidlá týkajúce sa výberu formy pre jazykovo vyvážené vyjadrovanie, pravidlá kongruencie (najmä pri zámenách a podstatných menách označujúcich osoby) a štylistické pravidlá (na odstránenie asymetrie v jazyku).

Magazín *Der Spiegel* poukázal v roku 1989 na to, že celý nemecký právny poriadok je formulovaný v mužskom jazyku. V súčasnosti už v Nemecku existujú usmernenia na rodovo vyvážené používanie právneho jazyka, a to na úrovni parlamentu, spolkových krajín a niektorých veľkých miest. Zatiaľ ale nie je platný žiadny zákon, ktorý by predpisoval rodovo vyvážené používanie jazyka v zákonodarstve, hoci v nemeckých zákonoch sa už v posledných rokoch uplatňuje rodovo vyvážené formulovanie. V roku 1987 poverila nemecká spolková vláda prvýkrát pracovnú skupinu s názvom *Rechtssprache/Právny jazyk*, aby preskúmala právny jazyk so zreteľom na pomenovanie mužov a žien a vypracovala alternatívy na ich rodovo vyvážené pomenovanie. V roku 1990 vyšla správa s názvom *Maskuline und feminine Personenbezeichnungen in der Rechtssprache/Maskulinne a femininne označenia osôb v právnom jazyku*. V správe sa odporúča používať generické maskulínium len v tom prípade, keď sa nenájdu iné zrozumiteľné formulácie v obsahovej výpovedi príslušného právneho predpisu. V roku 1993 na odporúčanie pracovnej skupiny Spolkový snem nariadil zaviesť na ministerstvách rodovo neutrálne označenia osôb. Táto problematika sa začala zviditeľňovať aj v oblasti verejnej správy. Takmer všetky spolkové krajiny v Nemecku a komunálne správy vydali odporúčania na rodovo vyvážené formulovanie textov. V roku 2000 zverejnil Spolkový správny úrad Usmernenie M19 s názvom *Sprachliche Gleichbehandlung von Frauen und Männern – Hinweise, Anwendungsmöglichkeiten und Beispiele/Rodovo vyvážené zobrazovanie mužov a žien v jazyku – pokyny, možnosti a príklady používania*¹⁰, v ktorom sa poukázalo na možnosti, ktoré ponúka nemecký jazyk na rodovo vyvážené označovanie osôb, ak sa chcú v právnom texte nahradiť maskulinne označenia. V roku 2001 prijala vláda tzv. *Bundesgleichstellungsgesetz/Zákon o rovnosti* pre všetky služby na spolkovej úrovni. Cieľom zákona je podporovanie žien a odstránenie pretrvávajúcich nerovností, k čomu má prispieť aj uplatňovanie rodovej rovnosti v jazyku (§ 1; od roku 2016 § 4): „*Rechts- und Verwaltungsvorschriften des Bundes sollen die Gleichstellung von Frauen und Männern auch sprachlich zum Ausdruck bringen. Dies gilt auch für den dienstlichen Schriftverkehr.*“¹¹ V roku 2005 Ministerstvo pre rodinu, seniorov, ženy a mládež deklarovalo, že používanie generického maskulína v administratívnych a právnych textoch je neakceptovateľné. Zároveň ale pripustilo, že generické maskulínium sa môže používať v prípade lepšej čitateľnosti textu. V rokovacom poriadku spolkových ministerstiev z roku 2011 (podľa § 42 Predlohy zákona spolkovej vlády) sa uvádza: „*Gesetzentwürfe müssen sprachlich richtig und möglichst für jedermann verständlich gefasst sein. Gesetzentwürfe sollen die Gleichstellung von Frauen und Männern sprachlich zum Ausdruck bringen.*“¹²

Prvé dokumenty, ktoré vznikli v oblasti feministickej jazykovej politiky v Nemecku slúžili ako vzor a predloha pre mnohé ďalšie v Rakúsku a Švajčiarsku (porov. Štefaňáková, 2020, 94).

V **Rakúsku** vznikla diskusia o rodovo vyváženom používaní jazyka neskôr ako v Nemecku. Prvé usmernenie s názvom *Linguistické odporúčania o rovnakom jazykovom zaobchádzaní žien a mužov vo verejnej oblasti/Linguistische Empfehlungen zur sprachlichen Gleichbehandlung von Frau und Mann im öffentlichen Bereich* vydalo Ministerstvo práce a rodiny v roku 1987. Nachádzali sa v ňom usmernenia na pomenovanie

¹⁰ BBB-Merkblatt M 19: Sprachliche Gleichbehandlung von Frauen und Männern: Hinweise, Anwendungsmöglichkeiten und Beispiele. 2. Auflage. Köln, 2002.

¹¹ Preklad autorky: „Právne a administratívne predpisy na úrovni Spolkového snemu majú vyjadrovať rovnoprávne postavenie mužov a žien aj v jazyku. To platí aj pre úradný písomný styk.“

¹² Preklad autorky: „Návrhy zákonov musia byť formulované správne a zrozumiteľne pre každého. V jazyku navrhovaných zákonov by sa mala vyjadrovať rovnosť žien a mužov.“ http://www.verwaltungsvorschriften-im-internet.de/bsvwvbund_21072009_O11313012.htm

povolání, titulov, funkcí a oslovení osůb. Z poverenia ministerstva vyšlo na konci 90. rokov 20. storočia ďalšie usmernenie s názvom *Kreatívne formulovanie. Návod na rodovo vyvážené používanie jazyka/Kreatives Formulieren. Anleitungen zu geschlechtergerechtem Sprachgebrauch* (porov. Kargl et al., 1997). Tieto usmernenia boli niekoľkými z mnohých, ktoré vydali rôzne inštitúcie (napr. vydavateľstvá, odborné združenia, odborové organizácie) v 90. rokoch 20. storočia ako odporúčania vo forme príručiek alebo brožúr. Na univerzitách sa v tomto období vytvorili pracovné skupiny, ktoré formulovali a vydávali návody na používanie rodovo vyváženého jazyka. Tie platia na univerzitách dodnes ako záväzné pri formulovaní oficiálnych dokumentov, vyhlásení, pokynov a usmernení či študijného poriadku. V roku 1990 vydal Úrad spolkového kancelára príručku s názvom *Handbuch der Rechtssetzungstechnik – Legistische Richtlinien/Prüfungsrichtlinien/Prüfungsausschuss – legislativne usmernenia*¹³, ktorá obsahovala všeobecné usmernenie na rodovo vyvážené pomenovanie osůb v texte. Podľa nej by sa právne predpisy mali formulovať rodovo neutrálne. V roku 1997 sa článok 7 Spolkového ústavného zákona (B-VG) rozšíril o časť venovanú rodovo vyváženým pomenovaniám. Rakúska vláda v rokoch 2000–2002, ustanovila, že v súlade so stratégiou *gender mainstreamingu* sa musí vo všetkých rezortoch venovať pozornosť rodovo vyváženému používaniu jazyka. Uznesením ministerskej rady z 2. mája 2001 o „rodovo vyváženom používaní jazyka na všetkých federálnych ministerstvách“ sa ministerstvá zaviazali k tomu, že v jazyku budú zohľadňovať pohlavie. V roku 2002 vydalo Ministerstvo školstva, vedy a kultúry príručku na rodovo vyvážené formulovanie textov, v ktorej sa odporúča obmedziť používanie maskulínych jazykových foriem a nahradiť ich rodovo špecifickými označeniami alebo rodovo neutrálnymi formuláciami. Týka sa to nielen formulovania právnych textov, textov verejnej správy, ale aj písania listov, oslovení, adres, zoznamov osůb, zostavovania formulárov, vystavovanie preukazov, diplomov, vysvedčení alebo vypracovania správ a vydávania publikácií, teda všetkých písomností. Odporúčanie sa vzťahuje aj na učebné materiály (učebnice, audiovizuálne učebné texty a pod.). Ministerstvo vzdelávania, vedy a výskumu (BMBWF) vydalo v roku 2018 brožúru *Geschlechtergerechte Sprache: Leitfaden im Wirkungsbereich des BMBWF/Rodovo vyvážený jazyk: odporúčanie pre oblasť pôsobnosti Ministerstva vzdelávania, vedy a výskumu* s praktickými príkladmi dvojitého označovania osůb a neutrálizácie rodu. Spolková kancelária ponúka na svojej internetovej stránke prehľad jazykových foriem na rodovo vyvážené zobrazovanie mužov a žien v jazyku s vyjadrením: „*Sprache ist nicht nur Kommunikationsmittel, sondern vermittelt auch unsere Weltanschauungen und trägt zur Bildung der sozialen und psychischen Identität bei. Zwischen Denkweisen und Sprachverhalten bestehen enge Wechselwirkungen. Unsere Vorstellungen fließen in unsere sprachlichen Äußerungen ein, die verwendeten Sprachformen beeinflussen wiederum unser Denken. In diesem Zusammenhang steht die berechtigte Forderung nach sprachlicher Gleichbehandlung von Frauen und Männern*“.¹⁴

Hoci Švajčiarsko nie je členským štátom EÚ, rovnako ako Nemecko a Rakúsko naplňa v politike akčnú platformu zrovnoprávnenia mužov a žien, ktorá bola prijatá na 4. svetovej konferencii žien v Pekingu v roku 1995. Prvé usmernenia a odporúčania týkajúce sa používania rodovo vyváženého jazyka tu vznikli v 80. rokoch 20. storočia. Vo feministických kruhoch a jazykovedných spolkoch sa o rovnoprávnom zaobchádzaní mužov a žien v jazyku začalo diskutovať už v 70. rokoch 20. storočia, trvalo ale dlhšiu dobu, kým sa táto problematika preniesla aj do sféry jazyka verejnej správy a práva. V roku 1981 bol vo švajčiarskej ústave referendum prijatý *Článok o rovnoprávnom zaobchádzaní – Gleichstellungsartikel*, čl. 8 ods. 3. Táto téma sa dostala do povedomia ale len koncom 80. rokov, keď vznikla pracovná skupina poverená vypracovaním pravidiel na uplatňovanie rodovo vyváženého jazyka vo verejnej sfére. V roku 1991 vyšla správa *Rovnaké zaobchádzanie so ženou a mužom v právnom a administratívnom jazyku / Sprachliche Gleichbehandlung von Frau und Mann in der Gesetzes- und Verwaltungssprache*, v ktorej sa poukazovalo na možnosti a hranice používania rodovo vyváženého jazyka a opisovali sa kreatívne riešenia na používanie rodovo vyváženého jazyka pre tri švajčiarske úradné jazyky (pozri Adamzik a Alghisi, 2017, 37). Snahou bolo najmä obmedziť používanie generického maskulína a umožniť uplatnenie rôznych stratégií na rodovo vyvážené používanie jazyka. V roku 1993 Spolková rada ustanovila, že odporúčania tejto správy by sa mali zásadne implementovať do jazyka verejnej správy a právneho jazyka, pričom mali byť záväzné pre všetky texty vydávané v nemčine. Na základe tejto požiadavky boli následne vypracované usmernenia pre tri hlavné úradné jazyky, ktoré sa podrobne zaoberajú možnosťami použitia rodovo vyváženého jazyka. V roku 1996 zverejnila Spolková kancelária (Bundeskanzlei) vo Švajčiarsku záväzné usmernenie na rodovo vyvážené formulovanie nemeckých úradných a právnych textov spolkového snemu s názvom *Leitfaden*

¹³ <https://www.bundeskanzleramt.gv.at/agenda/verfassung/legistik/e-recht-legistische-richtlinien.html>

¹⁴ Preklad autorky: „Jazyk nie je iba komunikačný prostriedok, ale sprostredkúva aj náš pohľad na svet a prispieva k vytvoreniu sociálnej a psychickej identity. Medzi spôsobom myslenia a používania jazyka sú vzájomné súvislosti. Naše predstavy sa dostávajú do nášho jazykového vyjadrovania a používané jazykové formy zase ovplyvňujú naše myslenie. V tejto súvislosti je oprávnená požiadavka rodovo vyváženého zobrazovania žien a mužov v jazyku“ (Bundeskanzleramt: Sprachliche Gleichbehandlung von Frauen und Männern).

zur sprachlichen Gleichbehandlung. Rodovo vyvážené vyjadrovanie bolo právne zakotvené v Jazykovom zákone (SpG) v článku 7 v roku 2007¹⁵. V roku 2009 Spolková kancelária v spolupráci s vysokou školou v Zürichu detailne prepracovala toto usmernenie s názvom Geschlechtergerechte Sprache v rozsahu 192 strán a označila používanie generického maskulina a texty, v ktorých sa nepoužíva rodovo inkluzívny jazyk za nezodpovedajúce z hľadiska vyváženého zobrazovania rodov v jazyku (aj v prípade uvedenia klauzuly s vysvetlením, že mužské tvary platia aj pre ženy).¹⁶ V usmernení sa odporúča používať rodovo neutrálne formulácie alebo dvojité označovanie osôb. Pri obmedzenom priestore v texte je vhodné používať skrátené formy s lomkou alebo zátvorkou bez pomlčky (napr. *Bürger/innen*). Neodporúča sa používať tvary s tzv. Binnen I (napr. *BürgerInnen*). Usmernenie z roku 2009 platí dodnes v nezmenenej forme a ponúka sa ako vzor pre ďalšie príručky na rodovo vyvážené používanie jazyka v nemeckom jazyku. V júni 2021 vydala Spolková kancelária aktualizované usmernenie, v ktorom sa odporúča, aby sa v nemeckých administratívnych a právnych textoch na rodovo vyvážené označovanie osôb nepoužívali novovytvorené jazykové formy s hviezdíčkou, podčiarkovníkom, bodkou a dvojbodkou, ktoré zatiaľ neboli súčasťou usmernenia. Spolková kancelária síce uznáva používanie týchto jazykových foriem, ktoré sa v nemčine uplatňujú na označenie nebinárnych pohlaví, v administratívnych a právnych textoch však tieto typografické prostriedky nepokladá za vhodné. V závislosti od situácie ale v právnych textoch odporúča používať dvojité označenia osôb, v ktorých je vyjadrená diverzita pohlaví (*Bürgerinnen und Bürger*), rodovo abstraktné jazykové formy (*versicherte Person*), rodovo neutrálne formy (*Versicherte*) alebo opisné formulácie. Podľa aktualizovaného odporúčania používanie generického maskulina nie je vhodné. Zároveň sa konštatuje, že v nemeckom jazyku sa zatiaľ nevytvorili jazykové porostriedky, ktorými by bolo možné explicitne vyjadriť rodové identity mimo binárneho modelu.

Záver

Naším zámerom bolo poskytnúť náhľad na jazykovú politiku v európskom a nemecky hovoriacom prostredí s dôrazom na rodovo inkluzívny jazyk. V snahe čo najkomplexnejšieho predstavenia problematiky sme pozornosť upriamili najmä na politiku viacjazyčnosti EÚ, postavenie nemčiny v európskom jazykovom prostredí a politiku zameranú na rodovo inkluzívny jazyk v EÚ a nemecky hovoriacich krajinách. Z predchádzajúceho výkladu je zrejmé, že koncom 20. storočia vznikla v nemecky hovoriacom prostredí intenzívna diskusia o rodovo vyváženom používaní jazyka, dôsledkom čoho sa vytvorili rôzne pracovné skupiny, ktoré formulovali a vydávali návody na používanie rodovo vyváženého jazyka a vznikol rad usmernení, ktoré sú výsledkom cieľeného jazykového plánovania v Nemecku, Rakúsku a Švajčiarsku. I keď sa rodovo vyvážený jazyk v nemecky hovoriacom prostredí dostal do pozornosti pod vplyvom kritiky nadmerného používania generického maskulina z radov feministickej a genderovej lingvistiky, dnes sa pod zmeny nemeckého jazyka významne podpisuje aj politika EÚ zameraná na rodovo inkluzívny jazyk. Presadzovanie rodovo vyváženého jazyka sa tak v nemecky hovoriacich krajinách stáva jazykovo-politickým fenoménom, ktorý je stále sprevádzaný intenzívnou diskusiou.

Štúdia vznikla v rámci projektu KEGA – Využitie informačných technológií ako inovatívny faktor interdisciplinárnej edukácie budúcich prekladateľov a právnikov 022UMB-4/2021.

Literatúra

ADAMZIK, K. – ALGHISI, A. 2017. Instanzen der Sprachnormierung. Standardvarietäten und Verwaltungssprache im Vergleich. In PANDOLFI, E. M. et. al. *Studies on language norms in context*. Frankfurt a. M. : Lang, 2017, pp. 37 – 72.

AMMON, U. 1995. *Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Das Problem der nationalen Varietäten*. Berlin-New York : Walter de Gruyter, 1995.

AMMON, U. 2015. *Die Stellung der deutschen Sprache in der Welt*. Berlin-New York : De Gruyter, 2015.

AMMON, U. – BICKEL, H. – LENZ, A. 2016. *Variantenwörterbuch des Deutschen. Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz, Deutschland, Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol sowie Rumänien*,

¹⁵ V roku 2010 bol tento zákon v čl. 2 a odseku 1 upresnený, pričom všetky úradné publikácie a texty určené pre verejnosť musia byť formulované vecne, zrozumiteľne a rodovo vyvážené.

¹⁶ Schweizerische Bundeskanzlei, Zürcher Hochschule für Angewandte Wissenschaften. *Geschlechtergerechte Sprache. Leitfaden zum geschlechtergerechten Formulieren im Deutschen*. 2. vollständig überarbeitete Auflage. Bern 2009, Version vom 31. Juli 2013, pp. 15 – 17, 2013. [2022-01-30] Available online: file:///C:/Users/Jana/Downloads/leitfaden_geschlechtergerechtesprache%20(3).pdf

- Namibia und Mennonitensiedlungen*. 2. völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Berlin-New York : De Gruyter, 2016.
- BLANKE, D. 2002. *Gleiche Rechte für alle Sprachen? Zur Sprachenpolitik der EU*. In *Berichte des Forschungsinstituts der Internationalen Wissenschaftlichen Vereinigung Weltwissenschaft und Weltpolitik I*: Berichte 12, 2002, pp. 33 – 39.
- CVIKOVÁ, J. – JURÁŇOVÁ, J. – KOBOVÁ, Ľ. – MAĎAROVÁ, Z. – OSTERTÁGOVÁ, A. – SATINSKÁ, L., VRÁBLIOVÁ, J. – TERKANIČ, M. 2014. *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka*. Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVR SROV, 2014.
- DE CILLIA, R. 2003. Braucht Österreich eine Sprachpolitik? In Busch, B. – De Cillia, R. *Sprachenpolitik in Österreich*. Eine Bestandsaufnahme. Frankfurt am Main Sprache im Kontext. Vol. 17, 2003, pp. 9 – 42.
- DREHER, A. 2010. Gleichstellungsgerechter Sprachgebrauch – Anleitung für die Deutsche Sprachabteilung. In *Deutsche Sprachabteilung der Europäischen Kommission*. Europäische Kommission Übersetzungshandbuch. [online] 2010. [2022-01-27] Available online: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/german_style_guide_de.pdf
- ELSPAß, S. – DÜRSCHIED, CH. – ZIEGLER, A. 2019. *Variantengrammatik des Standarddeutschen“ – das neue Online-Nachschlagewerk zur arealen Variation in der Grammatik des Deutschen*. [online] 2019. [2022-01-27] Available online: <https://doi.org/10.1515/9783110622591-017>
- HAARMANN, H. 1988. Sprachen- und Sprachpolitik. In AMMON, U. et. al. *Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*. Vol. 2. Berlin-New York : Walter de Gruyter, 1988, pp. 1660.
- HELLINGER, M. – BIERBACH, CH. 1993. *Eine Sprache für beide Geschlechter. Richtlinien für einen nicht-sexistischen Sprachgebrauch*. Bonn : Dt. Unesco-Komm, 1993.
- KARGL, M. et al. 1997. *Kreatives Formulieren: Anleitungen zu geschlechtergerechtem Sprachgebrauch*. Wien : Bundeskanzleramt, Abt. Schriftenreihe der Frauenministerin, 1997.
- KEHREIN, R. – LAMELI, A. – RABANUS, S. 2015. *Regionale Variation des Deutschen. Projekte und Perspektiven*. Berlin-New York : De Gruyter, 2015.
- KEGYESNE SZEKERES, E. 2005. Sprachlicher Sexismus und sprachliches Gender mainstreaming im Fokus der Europäischen Sprachenpolitik. In *European Integration Studies*, Volume 4. Number 2/200), Miskolc, 2005, pp. 25 – 44. [online] 2005. [2022-01-30] Available online: <http://arranca.org/ausgabe/28/performing-the-gap>
- MARKHARDT, H. 2005. *Das österreichische Deutsch im Rahmen der EU*. Frankfurt am Main [u.a.], 2005.
- MODIANO, M. 2017. English in a post-Brexit European Union. In *World Englishes*, Vol. 36(3), 2017, pp. 313 – 327. [online] 2017. [2022-01-27] Available online: <https://doi.org/10.1111/weng.12264>.
- ONDRUŠOVÁ, T. 2021. Jazyková politika Európskej únie po brexite. In *Jazyk a politika na pomedzí lingvistiky a politológie VI*. Zborník príspevkov zo 6. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie Fakulta aplikovaných jazykov Ekonomická univerzita v Bratislave 17. 9. 2021. Bratislava : Ekonóm. 2021, pp. 341 – 346.
- PIETRUCHOVÁ, O. – MAGUROVÁ, Z. 2011. *Metodická štúdia sledovania legislatívnych úprav rodovej rovnosti vo vybraných krajinách EÚ a aplikácia v právnom poriadku SR*. Bratislava : Centrum vzdelávania Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodin, 2011.
- SAMEL, I. 2000. *Einführung in die feministische Sprachwissenschaft*. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2000.
- ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2012. *Jazyková politika v rakúskych printových médiách v kontexte pluricentrizmu a európskej jazykovej politiky*. Monografia. Banská Bystrica : FF, UMB, 2012.
- ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2020. *Rodovo symetrický jazyk v slovenskom a nemeckom jazykovom prostredí v kontexte európskej rodovej politiky a gender mainstreamingu*. Monografia. Banská Bystrica : Belianum, 2020.
- TOLSTOKOROVA, A. 2009. *Gender Equality in Language and Communication. Human Rights Perspective*. Prednesené na výročnom stretnutí International Communication Association 25. 5. 2009.
- TRÖMEL-PLÖTZ, S. – PUSCH, L. F. – HELLINGER, M. – GUENTHERODT, I. 1980. Richtlinien zur Vermeidung sexistischen Sprachgebrauchs. In *Linguistische Berichte* 71, 1980, pp. 1-7

